Wspólne cechy totalitaryzmów (faszyzm, nazizm, stalinizm). Autorytaryzm

- Wprowadzenie
- Przeczytaj
- Film edukacyjny
- Sprawdź się
- Dla nauczyciela

Bibliografia:

- Cytat za: artykuł *Trockizm. Doktryna i ruch polityczny*, August Grabski, Urszula Ługowska, 27.03.2003, onet.pl.

Wspólne cechy totalitaryzmów (faszyzm, nazizm, stalinizm). Autorytaryzm

Ofiary totalitaryzmu – przymusowo osadzeni w obozie niemieckim, 1933 r.
Źródło: Bundesarchiv, Bild, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Termin „totalitaryzm" wprowadził w 1923 r. Giovanni Amendola, włoski liberał, który zmarł trzy lata później na skutek pobicia przez faszystów. Dowodził on, że rządy faszystowskie zasadniczo różnią się od dotychczas znanych dyktatur. W 1925 r. określenie „totalitaryzm" przejął Mussolini i nazwał tak ustrój panujący wówczas we Włoszech. Duce uważał, że każda działalność obywatela powinna być podporządkowana interesowi państwa. Czym więc jest totalitaryzm i jakie ma najważniejsze cechy?

Źródło: Contentplus.sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Twoje cele

- Podasz cechy ustroju totalitarnego.
- Przeanalizujesz, w jaki sposób systemy totalitarne chciały stworzyć „nowego człowieka”, i wyjaśnisz, po co do tego dążyły.
- Wyjaśnisz różnicę między totalitaryzmem a autorytaryzmem.
- Scharakteryzujesz faszyzm, nazizm oraz stalinizm jako przykłady totalitaryzmów XX wieku.

Przeczytaj

Totalitaryzm

Do uformowania się ustroju totalitarnego doprowadziły niekorzystne warunki polityczne (np. niesprawiedliwe wg Niemiec postanowienia traktatu wersalskiego), załamanie gospodarki (ZSRS) oraz kryzys ekonomiczny (Niemcy), który wiązał się ze wzrostem bezrobocia i wykluczeniem szerokich mas społecznych, np. kombatantów czy młodych mężczyzn.

Cechami charakterystycznymi ustroju totalitarnego są:

- monopartyjność,
- nieograniczona władza wodza i jego kult,
- kontrola rozbudowanego aparatu policyjno-administracyjnego nad wszystkimi dziedzinami działalności człowieka,
- ideologizacja życia codziennego.

Władza w państwie totalitarnym czuwała nad właściwą – czyli zgodną z obowiązującą ideologią – edukacją obywateli. Celem reżimów totalitarnych było bowiem stworzenie oddanego państwu i idei „nowego człowieka". Próbowano to osiągnąć przez zastraszanie, natrętną propagandę i ograniczanie dostępu do informacji. Ważnym elementem propagandy totalitarnej było wskazywanie wroga (np. kapitalisty lub Żyda), którego obarczano winą za wszelkie niepowodzenia i na którym skupiano nienawiść społeczeństwa.

Młodzież w służbie totalitaryzmu

Dzieci i młodzież to grupa najbardziej podatna na propagandę z uwagi na nieukształtowany jeszcze światopogląd. Z tego powodu każdy reżim totalitarny przykładał dużą wagę do jak najwcześniejszego rozpoczęcia wychowania w duchu „jedynie słusznej" ideologii. Faszyści, hitlerowcy i komuniści powoływali specjalne organizacje mające wpajać dzieciom i młodzieży zasady i idee partyjne. Zaledwie 12-letni członkowie włoskiej Balilli otrzymywali miniaturowe karabiny z bagnetami i śpiewali pieśni, w których

sławili Duce i deklarowali gotowość do wojny. W niemieckiej Hitlerjugend chłopcom nie tylko wpajano bezwzględną dyscyplinę i odwagę, ale też uczono ich agresji i tłumiono uczucia. Dziewczęta zaś wychowywano na oddane sprawie „matki Niemki", których głównym zadaniem było rodzenie jak największej liczby „czystych rasowo" dzieci. Niezależnie od różnic dzielących te organizacje miały one na celu stworzenie nowego, lepszego człowieka, oddanego „sprawie". Przejęcie przez nie zadania wychowania dzieci i młodzieży doprowadziło do upadku instytucji rodziny oraz zepchnięcia wartości i uczuć rodzinnych na miejsca dalsze niż interes państwa.

16-letni Willi Huebner, członek Hitlerjugend, zostaje odznaczony Krzyżem Żelaznym II klasy po ciężkich walkach o miasto Lauban (dziś Lubań), marzec 1945 r. W Niemczech od 1936 r. młodzież powyżej 14. roku życia musiała należeć do Hitlerjugend (Młodzież Hitlera) lub do Bund Deutscher Mädel (Związek Niemieckich Dziewcząt). Pod koniec wojny, gdy brakowało rekrutów, do armii niemieckiej wcielano także nieletnich członków HJ.
Źródło: Bundesarchiv, licencja: CC BY-SA 3.0.

Różnice i podobieństwa

Stosowanie określenia „totalitarny" wobec rządów komunistycznych w Związku Sowieckim, faszystowskich we Włoszech i nazistowskich w Niemczech nie przez wszystkich badaczy jest akceptowane. Przeciwnicy takiego ujednolicenia wskazują na różnice i charakterystyczne cechy reżimów, takie jak likwidacja gospodarki wolnorynkowej w ZSRS, korporacjonizm we Włoszech, rasizm i antysemityzm w Niemczech, odmienny stosunek do religii, arystokracji i burżuazji oraz różne podstawy ideologiczne. Zwolennicy zaś wymieniają cechy wspólne: przymus ideologiczny, mobilizację całego społeczeństwa, charyzmatyczne przywództwo, terror, indoktrynację dzieci i młodzieży, monopartyjność i zacieranie granicy między władzą partyjną a państwową.

Portrety przywódców państw uznawanych za totalitarne. U góry: Józef Stalin i Adolf Hitler, na dole od lewej: Mao Zedong, Benito Mussolini oraz Kim Ir Sen.
Którzy z tych przywódców nie rządzili w państwie europejskim?
Źródło: Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 4.0.

Ważną różnicą pomiędzy władzą totalitarną a autorytarną była konieczność czynnego wyrażania przez obywateli państwa totalitarnego poparcia dla panującej ideologii, ponieważ apolityczność uznawano za przestępstwo. W państwach autorytarnych istniała względna wolność w dziedzinie gospodarki i światopoglądu, rzadziej też władza opierała się na policji politycznej i stosowała terror. Przykładem państwa autorytarnego jest Polska za czasów sanacji. Jej organizacja opierała się na silnej władzy wykonawczej (w przypadku Rzeczpospolitej prezydenta) i na rozwiniętym aparacie przymusu (wojsko, policja).
W państwie totalitarnym natomiast władza ma pełną kontrolę nad siłami zbrojnymi i wymiarem sprawiedliwości, które są elementem systemu terroru i represji. Totalitarny system policyjny jest oparty na przemocy, która jest powszechnie stosowana, zastraszaniu i tajnych służbach, inwigilujących społeczeństwo. Rozbudowany aparat przymusu składa się z tajnej policji politycznej i sieci donosicieli. Na celowniku służb są przede wszystkim przeciwnicy polityczni, a także wrogowie wymyśleni, np. Żydzi w III Rzeszy. Osoby represjonowane trafiają do więzień, obozów pracy i obozów koncentracyjnych.

Słownik

> **totalitaryzm**
>
> (z łac. *totus* – całkowity) system polityczny oparty na nieograniczonych rządach jednej partii, która kontroluje wszystkie dziedziny życia obywateli danego państwa, podbudowany określoną ideologią; za reżim totalitarny uznaje się rządy faszystów we

Włoszech, nazistów w III Rzeszy i komunistów w Związku Sowieckim; jest ostateczną formą autorytaryzmu

autorytaryzm

(z łac. *auctoritas* – powaga, posiadanie wpływu) ustrój polityczny, w którym władza skupiona jest w rękach jednej osoby lub grupy osób; ważną rolę w tym systemie rządzenia odgrywa aparat przymusu (cenzura, policja polityczna i armia); tłumione są wszelkie przejawy krytyki i próby wyrażania niezadowolenia; w krajach autorytarnych tolerowana jest korupcja, ogranicza się także wolność słowa oraz wywiera nacisk na media

monopartyjność

jednopartyjność; system rządów, w którym władzę sprawuje tylko jedna partia

propaganda

(z łac. *propagare* – rozszerzać, krzewić) celowe działanie mające na celu kształtowanie za pomocą różnych środków poglądów na określony temat; propaganda polityczna posługuje się metodami perswazji i manipulacji, oddziaływania emocjonalno-intelektualnego

korporacjonizm

(z łac. *corporatio* – wcielenie, zrzeszenie, od *corpus* D. *corporis* – ciało) doktryna społeczna i ekonomiczna mająca swoje źródło jeszcze w średniowiecznych organizacjach zawodowych (np. cechach rzemieślniczych czy gildiach kupieckich); według niej główną podstawą rozwoju państwa miałyby się stać korporacje pracowników i pracodawców; autorytarna wersja korporacjonizmu istniała w faszystowskich Włoszech, gdzie służyła m.in. do kontrolowania przez władze przedsiębiorstw i ograniczania działalności związków zawodowych

indokrynacja

(z łac. *doctrina* – nauka) świadomy i systematyczny proces, którego celem jest wpojenie człowiekowi określonych przekonań, zwłaszcza religijnych, politycznych lub społecznych, wykorzystujący propagandę stosowaną przez środki masowego przekazu oraz system oświaty

Balilla

(pełna nazwa: *L'Opera Nazionale Balilla*) powstała w 1926 r. we Włoszech paramilitarna organizacja młodzieżowa dla chłopców w wieku od 8 do 14 lat; jej celem było wychowanie młodzieży w duchu nacjonalistycznym i przygotowanie przyszłych żołnierzy

Hitlerjugend

> (niem., Młodzież Hitlera) powstała w 1926 r. w Niemczech paramilitarna organizacja młodzieżowa NSDAP, do której należeli chłopcy i dziewczęta w wieku od 10 do 18 lat; jej celem było wychowanie młodzieży zgodnie z nazistowską ideologią, z naciskiem na wierność Hitlerowi i partii, w kulcie tężyzny fizycznej i dyscypliny

Słowa kluczowe

totalitaryzm, reżim totalitarny, autorytaryzm, rasizm, antysemityzm, propaganda, nazizm, faszyzm, świat po I wojnie światowej, dwudziestolecie międzywojenne

Bibliografia

J. Tyszkiewicz, E. Czapiewski, *Historia powszechna. Wiek XX*, PWN, Warszawa 2010.

E.C. Król, *Propaganda i indoktrynacja narodowego socjalizmu w Niemczech w latach 1919–1945. Studium organizacji, treści, metod i technik masowego oddziaływania*, Warszawa 1999.

R. Miedwiediew, *Pod osąd historii. Geneza i następstwa stalinizmu*, tłum. C. Czarnogórski, Warszawa 1990.

O. Figes, *Szepty. Życie codzienne w stalinowskiej Rosji*, tłum. W. Jeżewski, Warszawa 2007.

S. Sierpowski, *Faszyzm we Włoszech*, Ossolineum, Wrocław 1973.

Film edukacyjny

Polecenie 1

Zapoznaj się z wypowiedzią prof. Włodzimierza Borodzieja na temat totalitaryzmu i autorytaryzmu, a następnie wykonaj kolejne polecenia.

Film dostępny pod adresem https://zpe.gov.pl/a/DxBverEft

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Pojęcie totalitaryzmu*.

Polecenie 2

Przedstaw metody, jakimi państwa totalitarne próbowały stworzyć „nowego człowieka". Co miały na celu takie działania?

Twoja odpowiedź

Polecenie 3

Wymień cechy ustroju totalitarnego. Czy we współczesnym świecie istnieją państwa, które można nazwać totalitarnymi?

Twoja odpowiedź

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Zapoznaj się z ilustracją i wykonaj polecenie.

Borys Władymirski, *Róże dla Stalina*, 1949 rok.
Źródło: histmag.org, domena publiczna.

Wskaż wspólną cechę faszyzmu, nazizmu i komunizmu, dla której reprezentatywny jest powyższy obraz.

- kult jednostki
- monopartyjność
- terror
- mobilizacja całego społeczeństwa

Ćwiczenie 2

Przeciągnij właściwą nazwę lub skrót do odpowiednich rubryk tabeli obok opisów służb występujących w faszyzmie, nazizmie i komunizmie.

Organizacja, której zadaniem było czuwanie nad bezpieczeństwem kraju. Powstała z przekształcenia czarnych koszul., Tajna policja państwowa utworzona w 1933 r. Szefem był Heinrich Himmler., Narzędzie do realizacji planów przywódcy, następca Czeka.

Opis		Pojęcie
Organizacja, której zadaniem było czuwanie nad bezpieczeństwem kraju. Powstała z przekształcenia czarnych koszul.		
Tajna policja państwowa utworzona w 1933 r. Szefem był Heinrich Himmler.		
Narzędzie do realizacji planów przywódcy, następca Czeka.		

Ćwiczenie 3

Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj polecenia.

> Procesy moskiewskie w Związku Radzieckim […]
>
> > Procesy sądowe wykazały, że te wyrzutki społeczeństwa razem z wrogami ludu […] już od pierwszych dni Październikowej Rewolucji Socjalistycznej należały do spisku przeciw Leninowi, przeciw partii, przeciw Państwu Radzieckiemu. […] Sąd radziecki skazał bucharinowsko-trockistowskich wyrzutków społeczeństwa na rozstrzelanie.
>
> Cytat za: artykuł *Trockizm. Doktryna i ruch polityczny*, August Grabski, Urszula Ługowska, 27.03.2003, onet.pl.

Podaj nazwę cechy charakterystycznej dla faszyzmu, nazizmu i komunizmu, której dowodem jest wydarzenie opisane w źródle: [ ].

indoktrynacja młodzieży | wskazywanie wroga wewnętrznego | wdrażanie korporacjonizmu | likwidacja wolnej gospodarki

Ćwiczenie 4

Wskaż stwierdzenia prawdziwe i fałszywe.

Stwierdzenie	Prawda	Fałsz
Cechą wspólną faszyzmu, nazizmu i komunizmu były deklarowane cele.	○	○
Autorytaryzm to synonim faszyzmu, nazizmu i komunizmu.	○	○
Cechą charakterystyczną dla faszyzmu, nazizmu i komunizmu była rola wodza.	○	○

Ćwiczenie 5

Zapoznaj się z mapą i wykonaj polecenia.

Październik 1937 r. Tereny w posiadaniu nacjonalistów zostały oznaczone kolorem zielonym, tereny w posiadaniu republikanów – kolorem różowym.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o. na podstawie PACO, Addicted04, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Podaj podobieństwa i różnice między ustrojem, który został wprowadzony w Hiszpanii (w wyniku konfliktu, do którego nawiązuje mapa zaprezentowana w źródle), a tym panującym wówczas w Niemczech.

Ćwiczenie 6

Zapoznaj się z ilustracją i wykonaj polecenie.

Koleją, obraz Eugene'a Ivanova z 2008 r. Napis na górze: „Północ". Napis na walizce: „Workuta – Leningrad".
Źródło: Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 4.0.

Uzasadnij, że forma represji, do której nawiązuje źródło, była stosowana zarówno przez komunistów, jak i nazistów oraz faszystów.

Ćwiczenie 7

Rozstrzygnij, co było cechą charakterystyczną faszyzmu, nazizmu i komunizmu: monopartyjność czy pluralizm polityczny. Uzasadnij swój wybór.

Faszyzm, nazizm i komunizm cechował/cechowała…

- ◯ pluralizm polityczny.
- ◯ monopartyjność.

Uzasadnienie

Ćwiczenie 8

Uzasadnij, że wspólną cechą faszyzmu, nazizmu i komunizmu było postulowanie konieczności ekspansji zewnętrznej.

Twoja odpowiedź

Dla nauczyciela

Autor: Martyna Wojtowicz

Przedmiot: Historia

Temat: Wspólne cechy totalitaryzmów (faszyzm, nazizm, stalinizm). Autorytaryzm

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum

Podstawa programowa:
Zakres rozszerzony
Treści nauczania – wymagania szczegółowe
XL. Narodziny i rozwój totalitaryzmów w okresie międzywojennym. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:
1) porównuje systemy totalitarne charakteryzując ich imperialne cele;
2) wyjaśnia rolę ideologii w systemach totalitarnych i zjawisko kultu jednostki;
3) wyjaśnia przyczyny i opisuje przejawy kryzysu demokracji w okresie międzywojennym;
4) charakteryzuje państwa autorytarne w Europie i na świecie;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- wyjaśnia, czym jest totalitaryzm i podaje przykłady państw totalitarnych;
- wymienia najważniejsze cechy totalitaryzmu i przedstawia je na przykładzie III Rzeszy, ZSRS oraz faszystowskich Włoszech;
- omawia ideę dążenia przez systemy totalitarne do stworzenia „nowego człowieka”;
- tłumaczy różnicę między systemem totalitarnym a autorytarnym.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- rozmowa nauczająca z wykorzystaniem ćwiczeń interaktywnych;
- analiza materiału źródłowego;
- dyskusja;
- burza mózgów.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Faza wstępna:

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy uczniom temat lekcji, nawiązując do zagadnień opisanych w sekcji „Wprowadzenie". Omawia cele lekcji.
2. Rozmowa wprowadzająca. Nauczyciel prosi wybranego ucznia o przeczytanie pytania znajdującego się w wyświetlonym na tablicy „Wprowadzeniu": „Czym więc jest totalitaryzm i jakie ma najważniejsze cechy?".

Faza realizacyjna:

1. Nauczyciel poleca, aby uczniowie zaproponowali definicję totalitaryzmu (odpowiedzieli na przeczytane wcześniej pytanie, czym jest totalitaryzm i jakie ma cechy). Informuje uczniów, że będą pracować metodą burzy mózgów i jeśli to konieczne, wyjaśnia jej zasady. Wyznacza też moderatora, który będzie zapisywał pomysły na tablicy, i określa czas na wykonanie zadania. Uczniowie podają swoje propozycje. Po zakończeniu fazy twórczej następuje wspólna weryfikacja pomysłów. Nauczyciel prosi uczniów, aby porównali swoje propozycje z informacjami zamieszczonymi w treści e-materiału (podrozdział „Totalitaryzm" w sekcji „Przeczytaj").
2. Praca z multimedium („Film edukacyjny"). Prowadzący zapowiada, że uczniowie obejrzą film dotyczący systemów totalitarnych i autorytarnych, prosi, aby zapisywali najważniejsze informacje. Po odtworzeniu filmu poleca wybranej osobie (lub

ochotnikowi), aby przedstawiła różnice między totalitaryzmem a autorytaryzmem. Pozostali uczniowie mogą dopowiadać informacje ważne z ich punktu widzenia, nauczyciel zaś może korygować ewentualne błędy czy nieścisłości.
3. Nauczyciel dzieli uczniów na czteroosobowe grupy. Wybrana osoba czyta polecenie 2: „Przedstaw metody, jakimi państwa totalitarne próbowały stworzyć »nowego człowieka«. Co miały na celu takie działania?" z sekcji „Film edukacyjny". Uczniowie opracowują w grupach odpowiedzi. Po ustalonym wcześniej czasie przedstawiciel wskazanej (lub zgłaszającej się na ochotnika) grupy prezentuje propozycję odpowiedzi, a pozostali uczniowie się do niej ustosunkowują. Nauczyciel w razie potrzeby uzupełnia informacje.
4. Uczniowie wykonują w parach ćwiczenia 1, 3 i 4 z sekcji „Sprawdź się". Następuje wspólna weryfikacja poprawności odpowiedzi.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel poleca, aby uczniowie ocenili, czy w przypadku państwa włoskiego, III Rzeszy oraz ZSRS możemy mówić o systemie totalitarnym (i jak przejawiały się cechy tego systemu). Prowadzący w razie potrzeby wyjaśnia wątpliwości, uzupełnia informacje.
2. Wybrany uczeń podsumowuje zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Opracuj podsumowanie tematu „Wspólne cechy totalitaryzmów (faszyzm, nazizm, stalinizm). Autorytaryzm" w formie pytań do krzyżówki.
2. Wykonaj ćwiczenia nr 7 i 8 z części „Sprawdź się". Przygotuj uzasadnienia poprawnych odpowiedzi.

Materiały pomocnicze:

J. Tyszkiewicz, E. Czapiewski, *Historia powszechna. Wiek XX*, PWN, Warszawa 2010.

E.C. Król, *Propaganda i indoktrynacja narodowego socjalizmu w Niemczech w latach 1919–1945. Studium organizacji, treści, metod i technik masowego oddziaływania*, Warszawa 1999.

R. Miedwiediew, *Pod osąd historii. Geneza i następstwa stalinizmu*, tłum. C. Czarnogórski, Warszawa 1990.

O. Figes, *Szepty. Życie codzienne w stalinowskiej Rosji*, tłum. W. Jeżewski, Warszawa 2007.

S. Sierpowski, *Faszyzm we Włoszech*, Ossolineum, Wrocław 1973.

Wskazówki metodyczne:

- Uczniowie mogą wykorzystać multimedium „Film edukacyjny" do przygotowania się do lekcji powtórkowej.